

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

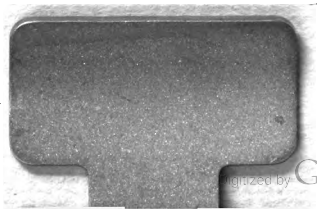
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

BROCHURES

N°. 4484

A D R E S

VAN DEN

GEMEENTERAAD VAN LEEUWARDEN

AAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL,

BETREKKELIJK DE VERPLAATSING

DER

STRAFGEVANGENIS

VAN

LEEUWARDEN naar MEDEMBLIK.

dd. 25 October 1869.

Met drie bijlagen.

Ter Stadsdrukkerij
van L. SCHIERBEEK,
te Leeuwarden.

43064

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft eerbiedig te kennen de Raad der Gemeente *Leeuwarden*, dat hij uit artikel 43 van het IVe Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1870 heeft ontwaard, dat bij de Regeering het plan bestaat, de strafgevangenis voor crimineel veroordeelde mannen, van *Leeuwarden* over te brengen naar *Medemblik* en dat Ze tot dat einde van Uwe Vergadering vraagt de som van f 59,790.00, om daarmede te bestrijden de onkosten van het eerste perceel van het inrigten der voormalige marine gebouwen te *Medemblik*, tot eene strafgevangenis voor crimineel veroordeelde mannen;

dat hij in de memorie van toelichting de gronden heeft gezocht, die de Regeering hebben geleid tot dit voorstel dat zóó diep ingrijpt in de belangen zijner gemeente, daar hij verwachtte dat, wanneer zoodanige som als eerste termijn van eene uitgaaf van twee tot twee en een halve ton gouds, van de Vertegenwoordiging wordt gevraagd, die zeer belangrijke uitgaaf althans eenigzins aannemelijk ware gemaakt;

dat hij echter tot zijn leedwezen heeft ontwaard, dat dit niet of althans in geringe mate is geschied, daar de toelichting toch alleen bestaat uit de volgende hoogst onbepaalde bewoordingen :

„dat de toestand van de strafgevangenis te *Leeuwarden* van dien aard is, dat daarin niet mag worden berust;”

„dat overbrenging van de gevangenen naar een gebouw dat vrij zal zijn van de gebreken der tegenwoordige strafgevangenis eene zeer gewenschte zaak is, en dat te *Medemblik* gelegenheid zal bestaan, om voor de bevolking der strafgevangenis goed geventileerde verblijfzalen en werkplaatsen te verkrijgen en haar des nachts in ijzeren alcoves afzonderen;”

dat hij dus bij gevolgtrekking tot het besluit is gekomen, dat, naar het oordeel van de Regeering, der gevangenis te *Leeuwarden* gebreken aankleven waarin niet mag worden berust;

dat die gebreken bestaan in minder goed geventileerde verblijfzalen en werkplaatsen en in gebrek aan gelegenheid tot nachtelijke afzondering;

dat die gebreken zijn onherstelbaar, zoodat de Regeering daarom eene overbrenging naar elders eene zeer gewenschte zaak acht en dat men te *Medemblik* verkrijgbaar acht hetgeen hier niet aantebrengeu is;

dat hij het onderzoek naar het werkelijk bestaan en het onherstelbare van deze gebreken niet van zijne bevoegdheid acht, en in het midden latende of de Regeering door hare ambtenaren voldoende is voorgelicht, echter meent de vraag te mogen stellen, welke beantwoording de geheele zaak beheerscht, of die genoemde gebreken wel in die mate onherstelbaar zijn, dat ze eene uitgaaf van twee à drie tonnen gouds, en benadeeling van eene aanzienlijke Gemeente regtvaardigen;

dat hij het daarom van zijnen pligt heeft geacht, om gebruik te maken van het regt hem bij artikel 120 der Gemeentewet en artikel 9 der Grondwet gegeven, daar hij *het voorstaan van de belangen der*

Gemeente en van hare ingezetenen, acht te zijn een der onderwerpen tot zijne bepaalde werkzaamheden behoorende ;

dat hij dan ook in het jaar 1866, toen hij door de beraadslaging over de Staatsbegroting van dat jaar, het vermoeden had opgevat dat bij de toenmalige Regeering het voornemen bestond tot de onderwerpelijke overbrenging, zich bij eerbiedig zeer gemotiveerd adres tot Zijne Majesteit den Koning heeft gewend met verzoek „om aan de aanhangige plannen tot overbrenging zoowel in het algemeen Rijks belang als in dat van de Gemeente *Leeuwarden*, geen gevolg te geven, maar de in 1857 opgevatte plannen van verbetering te doen uitvoeren, of, indien dit onraadzaam mogt worden bevonden, een gedeelte der gevangenen naar elders te doen overbrengen;”

dat hij ten einde in geene herhalingen te vervalten, een afschrift van dit adres als Bijlage A, hierbij aan Uwe Vergadering overlegt, waaruit zal blijken, dat de minder goede ventilatie van slaap- en werkzalen, zoo die al bestaat, geene nadeelige gevolgen voor den gezondheidstoestand der gevangenen heeft, maar dat het aanzienlijk sterfte-cijfer dat gedurende eenige jaren bestond, grootendeels, zoo niet alleen, aan tijdelijk inwerkende oorzaken moet worden toegeschreven ;

dat de gevangenis te *Leeuwarden* steeds den naam verdient door den Minister van Justitie in 1857 daaraan gegeven „van eene der meest geschikte gevangenissen en behoorlijk interigten om al de crimineel veroordeelde mannen uit het geheele Rijk te bevatten” en dat deze behoorlijke inrigting steeds is achterwege gebleven, daar de tusschen 1858 en 1861 aangebouwde verzameling cellen niet als zoodanig is aan te merken ;

dat naar het oordeel van de tegenwoordige Regeering die verbeteringen zouden moeten bestaan in betere ventilatie van slaap- en werkzalen en het daarstellen van meerdere gelegenheid dan de thans bestaande, tot nachtelijke afzondering;

dat het dus de vraag is of de tegenwoordige gebouwen geschikt zijn voor het aanbrengen van deze verbeteringen, daar in geval deze vraag toestemmend moet worden beantwoord, het belang dat het Rijk heeft bij de veel geringere uitgaaf daaraan verbonden geen betoog behoeft;

dat deze vraag echter betreft een onderwerp van technischen aard tot het onderzoek waarvan de Raad uit den aard zijner instelling onbevoegd is, doch dat hij meent, dat een onpartijdig onderzoek door deskundigen instellen tot toestemmende beantwoording zal leiden.

Tot toelichting van deze meening verwijst hij naar de artikelen geplaatst door den Vice-President der Commissie van administratie Jhr. Mr. W. E. ENGEN in de Weekbladen van het Regt, nummers 2771, 2774 en 2780, en door Mr. C. W. A. BUMA, Lid en Secretaris van genoemde Commissie, in de *Leeuwarder Courant* van 15 October 1869, van welk een en ander hij de eer heeft een afschrift en een afdruk als Bijlagen B en C hierbij over te leggen;

dat hij dan ook op zoodanig onderzoek zoude aandringen, ware hij niet ten volle overtuigd dat Uwe Vergadering, alvorens over zoodanig gewigtig beginsel als het ware incidenteel te beslissen, nader onderzoek en voorlichting zal verlangen;

dat hij zonder dat nader onderzoek vooruit te loopen,

meent Uwe Vergadering te mogen wijzen op hetgeen de Inspecteur van het gevangeniswezen op pag. 15 in het Verslag over 1860 aan den Minister van Justitie rapporteerde „dat wanneer alle grootere zalen in de nieuw gebouwde vleugel voor alcoves worden ingerigt er 272 gevangenen afzonderlijk kunnen slapen, waaruit volgt dat de bestaande gebouwen ten deze geringe verandering vorderen, terwijl er slechts een gebouw met ruim 300 alcoves behoeft te worden bijgebouwd” ;

dat hij waar sprake is van het algemeen Rijks belang, het oog niet mag sluiten voor het daarmede in naauw verband staande belang der gevangenen, en daarom hier niet onvermeld kan laten dat, blijkens mededeeling door den tegenwoordigen Minister van Justitie aan Uwe Vergadering gedaan, te vinden in het Bijblad van 1868 op pag. 377, de Geneeskundige dienst bij het Departement van Oorlog voortdurend beweerde „dat *Medemblik* eene te ongezonde plaats was om er garnizoen te kunnen leggen,” zoodat hij daaruit moet afleiden dat eene opsluiting in een gevangenhuis in zoodanige ongezonde stad, voor de gevangenen de meest nadeelige gevolgen zal hebben ;

dat hij ook niet kan aannemen dat het sedert lang gevestigd oordeel ten dezen, van bevoegde mannen, op grond waarvan zoowel het instituut van adelborsten als het depot van discipline in der tijd uit *Medemblik* zijn verplaatst, in het tijdsverloop van een jaar geheel zal zijn gewijzigd, zoodat de Raad ook verwacht, dat deze aangelegene zaak, die bij de tegenwoordige voordragt geheel buiten aanmerking schijnt te zijn gelaten, een punt van onderzoek bij Uwe Vergadering zal uitmaken ;

dat hij zich veroorlooft Uwe Vergadering te wijzen op bijlage C, waaruit zal blijken, dat de verbeterde gezondheid der gevangenen te *Leeuwarden*, waarop in 1866 in het adres aan Zijne Majesteit is gewezen, sedert dat tijdstip nog aanmerkelijk is toegenomen, zoo dat dan ook de vele ziekten en groote sterfte, die vroegere plannen tot overbrenging der gevangenis naar elders, schenen te billijken, bij het tegenwoordige voorstel niet als beweegredenen worden gebruikt;

dat hij, aannemende dat de gevangenis te *Leeuwarden* in meerdere of mindere mate de gebreken aankleven die bij de memorie van toelichting boven vermeld worden opgesomd, tegelijk beweert dat die gebreken herstelbaar zijn en wel met veel geringere kosten dan voor de overbrenging worden gevraagd, zoodat deze laatste ten zeerste in strijd zoude zijn met het algemeen Rijks belang;

dat hij zich zal onthouden dit in bijzonderheden aan Uwe Vergadering nader aan te toonen en daarom geene melding heeft gemaakt van de groote kosten verbonden aan eene overbrenging der gevangenen, verplaatsing van bureaux en beambten, alsmede dat het Rijks belang vordert dat te *Leeuwarden* waar een Hof voor drie Provinciën zal worden gevestigd, eene strafgevangenis aanwezig zij;

dat de Raad ook niet wil treden in eene ontwikkeling van het groote nadeel bij de ingezetenen dezer Gemeente door de voorgestelde overbrenging te lijden, daar hij weet dat dit de verplaatsing niet mag tegenhouden, wanneer het Rijksbelang dit vorderde, doch dat hij meent dat, waar sprake is van Rijks belang,

ook de belangen van een niet onbelangrijk onderdeel van dat Rijk, in aanmerking mogen worden genomen en mogen wegen;

Om alle welke redenen hij Uwe Vergadering eerbiedig verzoekt, artikel 43 van Hoofdstuk IV der Staatbegrooting voor 1870 niet goed te keuren.

Hetwelk doende,

De Raad der Gemeente Leeuwarden,

DIRK ZEPER,

Voorzitter.

DE SWART,

Secretaris.

Bijlage A.

Afschrift.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geeft eerbiedig te kennen de Raad der Gemeente *Leeuwarden*,

dat hij door het in de Tweede Kamer der Staten Generaal bij de behandeling der Rijksbegrooting voor 1866 verhandelde, het vermoeden heeft opgevat, dat Uwer Majesteits Regeering in ernstige overweging heeft genomen, om de te *Leeuwarden* aanwezige strafgevangenis naar elders over te brengen;

dat, indien dit vermoeden waarheid mogt worden, zeer vele ingezetenen van *Leeuwarden* daardoor van belangrijke voordeelen, die ze thans genieten, zullen verstoken worden, en daardoor even als de Gemeente zelf, zeer in hunne belangen zullen worden benadeeld.

dat, daar de Gemeentebesturen aan artikel 120 der Gemeente-wet in verband met artikel 9 der Grondwet de bevoegdheid ontleenen, die belangen bij Uwe Majesteit voor te staan, de Raad heeft gemeend, omtrent deze zaak zich tot Uwe Majesteit te mogen wenden.

De Raad, Sire! zoude hiertoe niet zijn overgegaan, indien hij overtuigd ware, dat het lot der gevangenen en dientengevolge het algemeen Rijksbelang, deze benadeeling der Gemeente-belangen van *Leeuwarden* vorderde; — doch daar hij meent dat Uwer Majesteits Regeering, misschien gebrekkig of eenzijdig voorgelicht, zich tegenover deze zaak niet op het juiste

standpunt heeft geplaatst, rekent hij zich verplicht zoowel in het belang der Gemeente aan welker hoofd hij staat, als in het algemeen Rijksbelang, zijne op naauwkeurig onderzoek steunende beschouwingen van deze zaak, eerbiedig aan Uwe Majesteit kenbaar te maken.

De kosten, vereischt om de gebouwen van het opgeheven marine-établissement te *Medemblik* (waarop de Regeering ten dezen het oog schijnt gevestigd te hebben) voor eene strafgevangenis in te rigten, zullen waarschijnlijk aanzienlijk zijn, en de gelegenheid om de militairen, die zeker de gevangenis zullen volgen, aldaar te casernerer, zal voorzeker met groote onkosten moeten worden daargesteld. Bovendien is het niet te ontkennen, dat onze strafwetgeving en het daarmede in naauw verband staande strafstelsel, verkeert in een tijdperk van overgang. Hiermede staat de inrigting der strafgevangnissen in een naauw verband. Wordt toch verdere uitvoering gegeven aan het beginsel, neergelegd in de wet van 28 Junij 1851 Staatsblad no. 68, dan zal zeker het getal cellulaire gevangnissen groote uitbreiding ondergaan en is dus alles wat thans besteed wordt aan eene nieuwe gevangenis voor gemeenschappelijke opsluiting, als verkeerd en vruchteloos uitgegeven aan te merken.

Indien echter, Sire! de toestand van *Leeuwardens* gevangenis het afwachten eener radicale hervorming van dat strafstelsel niet gedoogde en de gezondheidstoestand der gevangenen oogenblikkelijke voorziening vorderde, dan zoude de Raad, in het belang der gevangene bevolking, zich onthouden dit adres aan Uwe Majesteit te rigten.

Thans evenwel nu hij, in strijd met het gevoelen door den Minister van Justitie in de zitting van 18 November jl. geuit, overtuigd is, dat zoowel de toestand der gebouwen als de doorgaande gezondheids toestand der gevangenen de verlangde bestendiging niet alleen veroorloven maar zelfs aanraden, meent de Raad zijne meening aan Uwe Majesteit kenbaar te moeten maken.

Dat de gezondheids-toestand in 1865, als bedragende de sterfte slechts 2,87 procent of 22 op de 770 gevangenen, zeer gunstig was, behoeft geen betoog. Door deze daadzaak voorop te stellen ontkent de Raad echter geenszins dat voor eenige jaren het ziekte- en sterftecijfer in de gevangenis te *Leeuwarden*, eene vroeger ongekende hoogte bereikte; doch hij meent dat de oorzaken daarvan buiten de gevangenis zijn te zoeken en met deze, als zoodanig in geen het minste verband staan.

Immers toen tusschen 1846 en 1852, bij vermeerdering van het getal gevangenen, het sterftecijfer verdubbelde, heeft men naar de oorzaken daarvan gezocht, en gemeend deze te vinden, behalve in tijdelijke overbevolking, voornamelijk in de voeding. Want toen in 1846 het schafttarief van 1827 werd afschaft en vervangen door een tarief volgens hetwelk de voeding der gevangenen in kwaliteit en kwantiteit verminderde, vermeederde de sterfte aanzienlijk en werd de doorgaande gezondheids-toestand hoogst ongunstig. Toen de sedert 1849 door de commissie van administratie in het werk gestelde pogingen, om hierin verbetering aan te brengen, in 1852 met gunstigen uitslag werden bekroond, verbeterde die

toestand zichtbaar — althans na de invoering van de verbeterde schafting omstreeks het midden van 1852, stierven er in de laatste helft van dat jaar *twintig* gevangenen, terwijl er in de eerste helft van dat jaar, *veertig* waren overleden. — Van af dat jaar tot 1857, gedurende welk tijdsverloop de gevangenis door de 600 à 700 gevangenen geenszins overbevolkt was, beliep het sterftcijfer ongeveer 3 procent en het ziektecijfer 40 procent. Van af 1857 werd deze toestand weer minder gunstig, ja zeer ongunstig, en verdubbelde het cijfer der sterfte en klom het ziektecijfer tot 67 procent.

Doch ook van deze daadzaken, Sire! vallen de oorzaken duidelijk in het oog. De koorts-epidemie, waardoor van 1857 tot 1861 de vrije bevolking in dit gewest en in deze stad dermate werd geteisterd, dat het sterftcijfer voor *Leeuwarden*, dat over de laatste 25 jaren gemiddeld 2,67 in 1858 3,55 procent had bedragen, in 1859 tot 6,24 procent der feitelijke bevolking steeg, verschoonde ook geenszins de bevolking der strafgevangenis.

Deze toch bestond voor het meerendeel uit voor langer dan vijf jaren veroordeelden en recidivisten, waaronder ongeveer 100 personen afkomstig uit de bedelaarsgestichten, veroordeeld wegens bedreiging van brandstichting, wier ligchaamskrachten door vroeger geleden gebrek dermate waren ondermijnd, dat ze al dadelijk op de ziekenzalen moesten worden opgenomen, en waarvan zeer velen overleden zijn. En die bevolking, die tusschen 1854 en 1857 gemiddeld 585 bedroeg, was in laatst gemeld jaar tot 830 geklommen.

In dat jaar 1857 dus, toen het besluit genomen werd, om met opheffing van de strafgevangenis te *Woerden*, al de mannelijke crimineel veroordeelden uit het geheele Rijk, naar de gevangenis te *Leeuwarden* over te brengen, was dit gesticht niet bekend als zoo ongezond. In dat jaar deelde Uwer Majesteits Minister van Justitie de geheele waarheid aan 's lands Vertegenwoordiging mede toen hij zeide „dat het huis van reclusie en tuchtiging te *Leeuwarden*, als ééne der meest geschikte gevangenissen was aan te merken en behoorlijk zoude zijn in te rigten om al de mannelijke crimineel veroordeelden uit het geheele Rijk te bevatten.”

Deze uitspraak, Sire! in 1857 gedaan, bevat nog waarheid voor 1865 en zoude de gehéele waarheid bevatten, indien de Regeering aan het daarbij te kennen gegeven voornemen uitvoering had gegeven en het gebouw behoorlijk had doen inrigten naar de eischen dier vermeerderde bevolking,

doch dit is nimmer geschied.

Behoorlijk ingerigt, zoude zeker de strafgevangenis alhier alle de mannelijke crimineel veroordeelden uit het geheele Rijk kunnen bevatten, doch daarbij is die behoorlijke inrigting ook eene noodzakelijke voorwaarde — en deze is nimmer vervuld.

De officiële verslagen, waarin te lezen staat „het behoorlijk inrigten der gevangenis voor de vermeerderde bevolking, bleef achterwege” zijn aanwezig om het bewijs in den feitelijken toestand gelegen, te bevestigen.

Van af 1858 tot 1861 is er eene vleugel aangebouwd, bevattende 30 cellen voor disciplinair gestrafte

gevangenen. Aan dit gebouw schijnt Uwer Majesteits Regeering eene bijzondere waarde te hechten, althans de toenmalige Minister van Justitie gaf aan de Tweede Kamer in de zitting van 18 November jl. te kennen, dat dit gebouw voor f 30,000.00 tot eene cellulaire gevangenis voor 90 gevangenen zoude zijn in te rigten. De Raad, die overtuigd is dat men bij de daarstelling in 1858 er nimmer aan heeft gedacht of op gerekend om daarvan eene eigenlijk gezegde cellulaire gevangenis te maken, meent ook daarom op goede gronden te mogen beweren, dat deze *verzameling van cellen* nimmer kan worden herschapen in eene cellulaire gevangenis, voldoende aan de eischen der wetenschap en aan de vereischten gesteld bij artikelen 5 en 7 der wet van 28 Junij 1851, *Staatsblad* no. 68.

De daarstelling van dit gebouw was echter geenszins „de uitbreiding en betere inrigting” die de Regeering in 1857 bedoelde — en het nalaten hiervan is dan ook de oorzaak, dat de beschrijving door den Minister van Justitie, in de Kamerzitting van 18 November 1865, van de slaapzalen gegeven, in allen opzichte de waarheid bevat, en dat de sterfte tijdens de koorts-epidemie 6 à 7 procent bedroeg.

Doch die toestand uit zoodanig inwerkende oorzaken voortgesproten en grootendeels van tijdelijken aard, maakt naar 's Raads meening nog geenszins de verklaring van Uwer Majesteits Regeering tot volledige waarheid „steeds was *Leeuwarden* eene hoogst ongezonde gevangenis.”

Zoowel in het Rijksbelang als in dat der Gemeente *Leeuwarden*, die in het genieten van voordeelen uit Rijksinrigtingen bij de meeste provinciale hoofd-

steden moet achterstaan, heeft de Raad het van zijnen pligt geacht, het bovenstaande tot den troon van Uwe Majesteit te brengen.

Hij doet dit met te meer vertrouwen, Sire! als hij het oog vestigt op de zoo hechte en doelmatig ingerigte gebouwen en op de ligging der gevangenis waarvan hier sprake is.

Het hoofdbouw toch in 1755 op last der Staten van Friesland opgerigt, mogt reeds in 1782 den lof van buitenlandsche bezoekers wegdragen en werd in 1821 tot eene der groote gevangenissen voor crimineel veroordeelden ingerigt. In 1834 en 1846 werden er groote werkzalen bijgebouwd, terwijl in 1824 en 1847 belangrijke sommen tot verbetering en versterking van het bestaande werden besteed. In dezen laatsten toestand verkeerde de gevangenis, toen deskundigen uit het buitenland ze bezochten en aan hunne landgenooten ten voorbeeld stelden. — Ook de ligging is van dien aard, dat ze in allen opzichte gezond moet worden genoemd. Het terrein toch waarop de gebouwen staan is droog en hoog en aan de vier zijden door breede en diepe grachten omringd, waarlangs het water loopt dat uit het zuiden der provincie door het zoogenaamde Vliet aangevoerd, naar de groote zeesluis te *Harlingen* stroomt.

Op alle deze gronden verzoekt de Raad van *Leeuwarden* Uwer Majesteit,

dat aan het bij Uwer Majesteits Regeering aanhangige plan tot overbrenging geen gevolg worde gegeven, — maar dat zoowel in het belang van het Rijk als van de Gemeente *Leeuwarden*, het in 1857 opge-

vatte plan van verbeterde inrigting worde uitgevoerd of dat indien dit onraadzaam worde bevonden, een gedeelte der gevangenen naar elders worde overgebracht.

Hetwelk doende,

De Gemeenteraad van Leeuwarden,

(Get.) DIRK ZEPER,

Voorzitter.

(Get.) DE SWART,

Secretaris.

Voor eensluidend afschrift,

De Gemeenteraad van Leeuwarden,

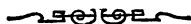
DIRK ZEPER,

Voorzitter.

DE SWART,

Secretaris.

EXTRACT uit het *Weekblad van het Regt*, jaargang 1866, no. 2771, 8 Maart. — No. 2774, 19 Maart en no. 2780, 9 April.

Het Huis van reclusie en tuchtiging te Leeuwarden.

I. In den laatsten tijd is de aandacht van het publiek gevestigd geworden op het huis van reclusie en tuchtiging te *Leeuwarden*. Dit is geschied zoo door een artikel van Mr. BAERT in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje* voor 1865, als door het departement van Justitie.

Ik wensch eenige twijfelingen kenbaar te maken zoowel over de stellingen van Mr. BAERT, als over die van den Heer Minister.

Mr. BAERT komt, op grond der stervens- en ziektestatistiek, tot de conclusie, dat het gesticht te *Leeuwarden* door overbevolking is hoogst nadeelig voor den gezondheidstoestand zijner bewoners. Pag. 235 en 236 meen ik alzoo te kunnen zamenvatten.

Hij wijt de ongunstige keer, welke de gezondheidstoestand nam in 1858, aan het vereenigen der gevangenen uit *Woerden* met die te *Leeuwarden*.

Ik geloof die stelling onjuist en zal zulks trachten aan te toonen door de volgende opmerkingen :

De bevolking van het huis bedroeg in 1844, 1845 en 1846, — 853, 869 en 909 hoofden, gemiddeld alzoo 877; daarvan stierven 1844, 42, — 1845, 49, — 1846, 52 personen, gemiddeld alzoo 47 ad 48 of 5,46 pct. Toen waren nog niet gebouwd de localen, die de groote achterplaats omsluiten.

In 1858, 1859 en 1860 bedroeg de bevolking 775, 798 en 810 hoofden, gemiddeld 794 ad 795; daarvan stierven 1858, 49, — 1859, 58, — 1860, 80 personen, gemiddeld alzoo 62 ad 63 of 7.83 pct.

Bij meerdere digtheid van bevolking en mindere ruimte van localen alzoo *minder* mortaliteit.

Dit feit bewijst nu niet op zich zelf, dat ophooping gezond zoude zijn, maar alleenlijk, dat niet bij uitsluiting op de digtheid der bevolking moet worden gelet.

Nog een tweede bewijs mijner meening.

Het schafttarief van 1827 (DE JONGH p. 411) werd in 1846 gewijzigd en den gevangenen veel minder voedsel toegediend. Dit verminderd tarief is definitief vastgesteld door den Minister ad interim, Mr. DIRK DONKER CURTIUS, op 20 September 1848.

In 1847 waren de gebouwen om de groote achterplaats in gereedheid gekomen; er was dus niet onaanzienlijk in ruimte gewonnen en een ruim terrein als derde wandelplaats bekomen.

Het getal gevangenen vermeerderde eenigzins: 1847, 1035, — 1848, 1085; doch het getal gestorvenen verdubbelde nagenoeg: 1847, 101, — 1848, 102.

In 1849 klaagde de Commissie dan ook bij den Minister over te weinige voeding; klagte in 1850 en 1851 telkens met meer aandrang herhaald.

De bevolking werd loom, traag, vadsig; wie ziek was, bleef lijdende en zwak. Ik herinner mij die dagen als die van gisteren, omdat ik met den tegenwoordigen Burgemeester van *Leeuwarden*, toen lid der Commissie, meer speciaal met dat onderwerp was belast.

Eindelijk vond de klagte der Commissie eenigzins ingang; de Inspecteur-Generaal SNABILÉ kwam, nadat partiële verbeteringen waren ingevoerd door de Commissie, op autorisatie van het departement, in den zomer van het jaar 1852 zich met de Commissie aboucheren; hij stemde met haar in, dat aanzienlijke vermeerdering van vet noodzakelijk was, en meende ook, dat het brood in grootere mate moest worden verstrekt.

Daaraan had de regeling NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL haar ontstaan te danken.

Van de 60 gestorvenen in 1852 nu zijn 40 overleden in het eerste- 20 in het tweede halfjaar, zonder dat eenige andere oorzaak konde worden opgespoord, dan dat de verbeterde voeding reeds hare uitwerking deed. Met de komst der gevangenen van *Woerden* viel gelijktijdig in het heerschen eener koorts-epidemie, zoo als *Leeuwarden* nimmer gekend had, die garnizoen en burgerij even als de gevangenis heeft geteisterd.

In 1853—1857 werd de ventilatie der slaapzalen verbeterd en een badlokaal ingerigt. Bij eene bevolking van 600 ad 700 hoofden, was in die jaren de sterfte 3 pct. ruim.

In 1858 vermeerderde de bevolking met 73 personen of pl. m. 10 pct., de mortaliteit ging klimmende van ruim 3 pct. tot ruim 6 pct. en bereikte dus eene dubbele sterkte.

Het jaar 1859, waarin de koorts-epidemie het hevigst woedde, en de jaren 1860, 1861 en 1862, waarin hare gevolgen nog waren na te gaan, waren hoogst ongunstig; de mortaliteit was gemiddeld in die jaren 7 pct. Toen de gevangenis echter was uitgezikt (*sit venia verbo*), werd de gezondheidstoestand gunstiger; in 1863, 1864 en 1865 was de mortaliteit gemiddeld 4 pct.; in 1865 was de bevolking 770, het getal overledenen 22 of 2,86 pct.

Intusschen, schoon ik van oordeel ben dat Mr. BAERT aan de ruimte in verband tot de bevolking, te veel gewigt toekent, ben ik er verre af te ontdekken, dat zij eenen gunstigen invloed uitoefent.

Ik ontken dit niet, omdat het gezond verstand dit niet kan loochenen. Ik heb getracht na te gaan, wat de statistiek daaromtrent geeft.

In December 1859 en 1860 maakte de toenmalige Commandant Dr. STOKHUIZEN de opmerking, dat juist de lokalen, waar de meeste luchtruimte was, de meeste zieken opleverden; zoo werden van 15 celbewoners, die eene inhoudsruimte van 25 tot 30 kub. ellen hadden per persoon, 10 ziek; zoo gingen van 19 hoofden, die eene zaal bevolkten van 520 kub. ellen, 12 naar de ziekenzaal; zoo werden van de 35 huisdienstdoende en dus veel vrije lucht genietende gevangenen 17 door de ziekte aangetast.

In 1863—65 waren de ijzeren alcoves in gebruik; Geneesheer, Commandant, Commissie meenen, dat zulks een' zeer gunstigen invloed uitoefent. Ik koesterde den wensch dien gunstigen invloed onder cijfers te brengen en vroeg opgave der gestorvenen.

Wat blijkt nu? dat van de 64 alcovebewoners in

1863 zijn gestorven 5, in 1864 5 en in 1865 2 man; d. i. dus 8, 8 en 3 ten honderd, terwijl de verhouding ten aanzien der gevangenen over het geheel der gevangenis was 7.13 — 4.64 — 2.86 pct.

Ik zoude haast geneigd zijn met den Heer BAERT uit te roepen, dat deze statistieke uitkomst eene „bespotting schijnt van de wetten der gezondheidsleer.”

Bij nadenken echter wijt ik deze uitkomst aan het gehalte der gevangenen, de zwaarste klasse.

Het betere van de localiteit wordt door het meer verdorvene der bevolking, naar het schijnt, geneutraliseerd.

II. Ik kom nu tot hetgeen door den Heer Minister ten aanzien van het huis van reclusie en tuchtiging is aangevoerd.

Het gebouw, meent de Heer Minister, zoude ongezond gelegen zijn aan eene gracht, waarin riolen uitkomen.

Ik kan dat oordeel niet deelen; het gebouw ligt op een hoog, droog terrein en is aan de vier zijden door grachten omringd; — aan de oost- en zuidzijde stroomt de breede buitengracht der stad, waar langs het water, dat uit het zuiden der provincie door het Vliet wordt aangevoerd, naar de zeesluis te *Harlingen* zijnen weg vindt; aan de westzijde is eene gracht, welke die stads buitengracht verbindt met de Keizersgracht aan de noordzijde. Die Keizersgracht nu ontvangt riolen zooals alle Leeuwarder grachten, doch aan de eene zijde is zij in gemeenschap met eene der hoofdbinnengrachten (de Waeze), aan de andere met de straks bedoelde buitengracht. Mr. BAERT zegt dan

ook, dat „de gevangenis heeft eene gunstige ligging in een open en luchtig gedeelte der stad” (pag. 236).

Ik heb altijd betreurd, dat de Heer Minister, door tijdsgebrek naar ik meen, in 1863 is verhinderd het gebouw te bezoeken, toen de toenmalige vice-president, bij gelegenheid der spoorweg-opening, het voorregt had Z.Exc. tot een bezoek uit te noodigen en dat het uitzigt, dat Z.Exc. toen gaf, dat Zij zich voorstelde in Maart 1864 weder onze stad te bezoeken, *niet is verwezenlijkt*.

De Heer Minister beroept zich op het getuigenis van twee geachte leden der Commissie, die van oordeel zijn, dat alles moest worden afgebroken. Geen der tegenwoordige leden *herinnert* zich immer zoo iets gezegd te hebben, zoodat ik niet kan beoordeelen, in welken zin die woorden zijn gebezigd.

Ik voor mij zou ze niet dan voorwaardelijk durven onderschrijven. Wanneer de wetgevende magt mogt besloten hebben het cellulair stelsel niet toe te passen, — wanneer gemeenschappelijke opsluiting was aangenomen, — wanneer men eene model-gevangenis zoude willen hebben — ik zoude meenen, dat die te *Gent* gevolgd zoude kunnen worden, en daartoe zijn onze gebouwen niet geschikt. In dien zin schreef de Commissie van administratie in 1843 en herhaalde zij later: „Het is dan ook nimmer het denkbeeld der Commissie van administratie geweest, het gesticht te *Leeuwarden* als een voorbeeld van eene goed geordende gevangenis voor te stellen.” Maar tusschen een voorbeeld van eene goede gevangenis en eene gevangenis die men best doet te sloopen, ligt mijns bedunkens vrij wat terrein.

Zoolang echter al die omstandigheden geen plaats hebben, — zoolang ons strafstelsel nog ten eenenmale onzeker is, — zoolang acht ik het inrigten van nieuwe gevangenissen en het sloopen der bestaande voor praematuur.

De Heer Minister noemt het gebouw een oud gebouw, dat aan elkander gelapt wordt.

In de hoofdafdeelingen kan ik niet toestemmen, dat het aan elkander gelapt is. Het oude gebouw omzoomt eene groote plaats, met twee rijen lindeboomen beplant, en de zalen en bureaux loopen geregeld door.

Achter het gebouw aan de noordzijde bevindt zich weder eene ruime wandelplaats, evenzeer sedert eenigen tijd met twee rijen lindeboomen beplant, waar om langs de vier zijden geregelde gebouwen zich verheffen.

Langs de oostzijde der gebouwen, welke die beide plaatsen aan den oostkant omsluiten, is weder eene plaats, deels voor keuken- en wasscherijgebruik bestemd, welke aan de oostzijde door geregelde gebouwen begrensd wordt.

Eindelijk volgt de grootste, mede nu beplante, plaats, evenzeer omringd door geregelde gebouwen.

Hier en daar in de hoeken en op de westersche of zoogenaamde blokhuisplaats, welke een' uithoek van het overigens regelmatig vierkant zamenstel van gebouwen vormt, is wel wat hoekerigs en gaterigs, doch in de hoofdzaak zie ik geen lapwerk.

De Heer Minister noemt het gebouw oud en zwak. Ik voor mij betwijfel zulks zeer. De gebouwen om de oude plaats zijn van 1755 of later; die van de westersche plaats van 1823 en daaromtrent; die om de keukenplaats ook van dien tijd en later; die om de nieuwe plaats van 1847. De cellenvleugel van 1853 tot 1861.

Het zoogenaamde blokhuis (magazijnen der huishoudelijke dienst, commandantswoning enz.) is ouder, doch in 1824 nog gerestaureerd.

Het gebouw van 1755 is zeer hecht en sterk, mischien door zijne colossaal dikke muren het sterkste van alles. Ook wat in deze eeuw is gebouwd schijnt mij in goeden staat te verkeereren; dat er onderhoud wordt vereischt is natuurlijk.

Van dit mijn gevoelen dissentieert de Heer Commandant, naar wiens oordeel de balklagen hier en daar te wenschen zouden overlaten.

Daarentegen deelt de Hooftingenieur BOLTEN mijne meening en acht de gebouwen noch oud, noch zwak.

Alleenlijk de cellenvleugel van 1858 schijnt mij minder sterk; de buitenmuur althans is van boven tot beneden gescheurd en ook de binnenmuren dragen van verzakking sporen; ook was de balklaag in den gang te zwak, zoodat die door later aangebragte ijzeren bogen is moeten gesteund worden.

De door mij geraadpleegde Bouwkundige is echter van oordeel, dat de zakking haar eindpaal heeft bereikt en dat ook dat gedeelte des gebouws als hecht en sterk is aan te merken.

Het is zeer mogelijk, dat hier en daar aan dak of balkwerk vernieuwing noodig is, doch oud en zwak zijn, mijns bedunkens, de gebouwen niet.

Er zijn, naar de meening van den Minister, slaapzalen, waar drie lagen hangmatten boven elkander hangen. Slechts ééne zaal biedt daartoe de gelegenheid aan; die zaal is 3.60 hoog, 8.55 breed en 25.50 lang. Van deze gelegenheid wordt echter slechts tijdelijk en bij uitzondering gebruik gemaakt, bv. ter

gelegenheid der schoonmaak. In de overige slaapzaalen zijn overal klabbijen beschikbaar, zoodat, wanneer hangmat tegen hangmat beteekent, dat alle beschikbare ruimte is gebezigd, 's Ministers informatiën niet volkomen juist zijn.

Ik ontken geenszins, dat de uitwasemingen van een groot aantal personen op eene slaapzaal minder aangenaam zijn, doch ben van oordeel, dat het verreweg grootste deel der gevangenen in de vrije maatschappij geen gezonder nachtverblijf pleegt te genieten. Voor beschaafden en welgezetenen schijnt mij zoo eene slaapzaal een gruwel, doch ik betwijfel, of de groote massa der gevangenen dat ongerief er van ondervindt, aan de nadeelige gevolgen er van zóó onderworpen is.

De Minister constateert, dat geene gevangenis meer geld heeft gekost, dat de Commissie steeds veranderingen aanvraagt. Ik betwijfel zulks niet, maar pleit dat in het nadeel der gevangenis? Ik geloof neen. Het was een gevolg van de pogingen van het beheer, en daaronder tel ik de Hoofdambtenaren van het gesticht, niet het minst den tegenwoordigen Commandant, de Commissie en de Hoofd-administratie, gaande weg verbeteringen in te voeren, steeds vooruit te streven. Wie den toestand van vóór twintig jaren met den tegenwoordigen vergelijkt, zal daarvan de bewijzen vinden.

En nu zoude ik zeer betreuren, dat al die pogingen en al dat geld niets zouden hebben uitgewerkt dan eene inrigting voor niets anders geschikt te maken dan om te worden afgebroken.

Er ontbreken, zegt de Heer Minister, localen voor timmerwinkel, smederij, klompenmakerij, verwerij.

Timmerwinkel en klompenmakerij zijn er. Tot smederij en verwerij zouden, meen ik, wel localen te vinden en in te rigten zijn.

De ziekenzalen, gaat de Heer Minister voort, zijn gebrekkig; ook nog in haar verslag over 1864 klaagde de Commissie er over.

Ik stem geheel toe, dat de ziekenzalen hare gebreken hebben, vooral de bovenste. Aan de eischen van een academisch ziekenhuis voldoen zij niet. Doch dat ze minder goed zouden zijn dan menig militair hospitaal, betwijfel ik, en ik ben steeds van oordeel, dat de Staat voor crimineel veroordeelden niet meer moet opofferen dan voor den krijgsman. Wanneer men den geneesheer, die onze achterbuurten kent, — en daartoe behooren, men verlieze dit niet uit het oog, de groote massa van de bevolking der gevangenis — onze ziekenzalen liet zien, geloof ik, dat hij wenschen zoude zijne verpleegden dáár te kunnen behandelen.

De klagte der Commissie over 1864 luidde als volgt: „de verzorging der zieken mag zeer goed genoemd worden, maar bleek, vooral tijdens het heerschen der pokziekte, dat de beschikbare ruimte op de ziekenzalen, bij het ontstaan van eenige ziekte waardoor gelijktijdig vele gevangenen werden aangetast, verre van toereikende is en, hoewel daarin op voldoende wijze is voorzien geworden, levert vooral het tijdelijk ontruimen van werkzalen om als hulpziekenzalen te dienen, groote bezwaren op.”

Ook reeds vroeger was gewezen op het min goede der bovenste ziekenzaal, als 's zomers te warm en 's winters te koud.

Model-ziekenzalen, ik herhaal het, zijn de onze in mijn oog niet; maar evenzeer herhaal ik het, dat zij niet zóó slecht zijn als ze nu worden afgeschilderd.

Het geheele gevangenisleven zal wel nimmer uit een hygiënisch oogpunt zijn aan te raden; het verblijf in de gevangenis, met de nadeelige invloeden daaraan noodzakelijk verbonden, is ook in mijn oog de voornaamste oorzaak van het menigvuldig ziek zijn.

Deze invloeden doen zich te eerder gevoelen bij hen, die, door vroegere levenswijze, armoede en misbruik van sterken drank, reeds met een ondermijnd en kwaadsappig gestel in de gevangenis worden opgenomen. Voeg hierbij het bestaan van kwade, niet te noemen hebbelikheden, waarvan de eene door afzondering belet, de andere eerder bevorderd wordt.

Daarin vooral ligt, naar mijne overtuiging, de aanleiding tot de groote mortaliteit, en die invloeden doen zich te *Leeuwarden* sterker dan elders gevoelen, niet omdat het *Leeuwarden* is, maar omdat de gevangenis-bevolking dáár langer toeft, uit meer recidivisten bestaat en la crème du crime uitmaakt.

Meent men echter, dat meerdere ruimte vereischt wordt, men verminderde het getal gevangenen. Tot 1857 toe werd door de Regeering de gevangenis te *Leeuwarden* geclassificeerd als een gebouw, dat 1000 gevangenen zonder ophooping konde bevatten. Sedert zijn er bij gekomen vier werkzalen, vier slaapzalen en een dertigtal cellen, terwijl de bevolking een 600 tal bedraagt. En terwijl twintig jaren geleden de ruimte op de slaapzalen per man gemiddeld $2\frac{1}{2}$ kub. el bedroeg, bedraagt ze thans ruim 7 kub. el.

Dat is zeker nog niet $\frac{1}{2}$ van hetgeen, naar het

oordeel van den Inspecteur der geneeskundige dienst bij de landmagt, gevorderd wordt, die, op wetenschappelijk hijgiënischen grond, 15 kub. el wenscht.

Zulks is, ik betwijfel het in geen en deele, volkomen waar. Maar ik vraag alweer: is deze ruimte aanwezig in casernen, aan boord van Z. M. schepen (aan boord der transportschepen wordt, meen ik, per soldaat gevorderd 1½ kub. el), in de woningen der lagere volksklasse, ja in de huizen van den kleinen burgerstand? Vooral bedenke men daarbij, dat het hier geldt uitsluitend *slaapzalen*, welke den geheelen dag ledig staan en gelucht worden.

Terwijl ik dit schrijf, brengt men mij declaratiën wegens geleverde beschuiten, rooden Bordeaux wijn, chinaasappelen enz. ten behoeve der zieken geleverd. Ik eerbiedig de wetenschap en de magt des geneesheers ten deze, maar toch vraag ik: zijn er veel armen-geneesheeren, die dergelijke zaken hunne patiënten kunnen voorschrijven, als hier in de zwaarste gevangenis des Rijks den zieken worden aangeboden?

Het plan van den Heer GODEFROI om een gedeelte der gevangenen naar 's *Bosch* over te brengen, heeft veel dat mij toelacht, alleenlijk is het bezwaar niet weg te nemen, dat men een dubbel personeel zoude behoeven.

Hij zoude dan de R. K. gevangenen naar 's *Bosch* willen overbrengen. De toenemende zich meer en meer louterende kieschheid van de R. K. geestelijken, wat het punt van lectuur betreft, maakt het vinden van boeken soms vrij moeilijk. Was de bevolking eener gevangenis eene uitsluitende kerkleer toegedaan, de keus der lectuur zoude aan den leeraar kunnen

worden overgelaten. En het punt van lectuur is zeker een der meest belangrijke middelen van verbetering, hoezeer ik bij gemeenschappelijke opsluiting tegen verbetering van gevangenen niet hoog opzie.

De Heer Minister acht nachtelijke afzondering onmogelijk, als zijnde de lokalen te oud, te ongeschikt en te zwak.

Ik zie niet in, dat een gebouw, dat deels in 1755, deels in 1823, deels in 1847, deels in 1858 werd opgetrokken, kan gezegd worden oud te zijn.

Evenmin vat ik, waarom de lokalen ongeschikt zouden zijn voor het plaatsen van alcoves. Op alle slaapzalen is licht- en lucht-aanvoer even zoo goed, ja beter dan in den cellenvleugel, de ramen zijn grooter en niet geneutraliseerd door koekoeken.

Eindelijk vat ik niet, dat de gebouwen te zwak zouden zijn. Dat de draagkracht van balken en muren te weinig zoude zijn om de gedachte alcoves er op te kunnen plaatsen, schijnt mij al zeer vreemd. De door mij straks bedoelde bouwkundige verklaarde mij dan ook daarvoor geene vrees te koesteren.

Dit is echter waar: wanneer men de bevolking op 600 man laat, is de algemeene toepassing der ijzeren alcoves niet te doen. Neemt men echter volgens de meening van Mr. GODFROI de helft der bevolking weg, dan weet ik geen redelijken grond, waarom de resterende 300 man niet in alcoves zoude kunnen worden geplaatst.

Was dat denkbeeld in 1862 geopperd, ik twijfel niet, of in April van dat jaar zou de Commissie meerder getal alcoves plaatsbaar hebben geacht dan zij toen deed.

Van waar de Heer Minister dat denkbeeld heeft bekomen, is mij niet helder; ik herinner mij niet, dat dit ooit door de Commissie is beweerd, terwijl de Hoofd-ingenieur zich niet kan te binnen brengen ooit dit gezegd te hebben. Wel is in 1858, bij brief van 9 Februarij no. 123, 4^e afd., door het toenmalig hoofd des departements inlichting gevraagd, doch het is mij niet gebleken, dat de Ingenieurs MAZEL en VAN DER TOORN met de noodige gegevens, wat men in 's *Hage* eigenlijk bedoelde, van den Heer PIERSON hebben bekomen. Of welligt de Heer PIERSON de zaak aan zich getrokken heeft, is mij onbekend, ik zoude zulks haast vermoeden.

Aangenomen nu, dat 's Ministers meening steunt op een rapport van den Heer PIERSON, dan belet mij de eerbied, aan zijne nagedachtenis verschuldigd, niet, in deze meer vertrouwen te hebben op den lokalen waterstaat, die deze gebouwen, zoo als men wel eens zegt, door en door kent.

III. Ik kom nu tot het voornemen, dat de Regeering aan den dag legt om van deze gevangenis te maken eene cellulaire gevangenis, en wel zooals de Heer Minister zegt, door het „volgooijen der muren in het nieuwe gebouw.”

Welke muren de Heer Minister bedoelt, is mij duister. Wat Zijne Exc. door „volgooijen” verstaat, is mij evenmin regt helder.

Wel weet ik, dat in de buitenmuren van beide verdiepingen aan den binnenkant, juist boven de separatie-muren der cellen in de beneden-verdieping, zijn uitgespaard 56 doorgaande verticale sponningen

van anderhalve steensbreedte, en een klesoor diepte, ten einde de gelegenheid te geven de separatie-muren der cellen op te trekken.

Ik betwist dan ook de mogelijkheid niet om te maken 60 cellen; maar ik betwijfel de mogelijkheid, er daardoor van te maken een cellulair-huis in den zin van het pensijlvanisch stelsel, in den zin van de wet van 28 Junij 1851 (Staatsbl. no. 68). Ik betwijfel, of zij zoodanig kunnen gebouwd worden, dat geene gemeenschap tusschen de veroordeelden onderling kan plaats hebben (art. 5 der wet).

Ook zie ik geene mogelijkheid het genot der vrije lucht (art. 7) den gevangene afgezonderd van anderen te geven.

De voorstanders van het stelsel van afzonderlijke opsluiting hebben redenen te over, zich nu reeds te beklagen over de wijze, waarop men de wet van 1851 uitvoert.

In het huis van burgerlijke en militaire verzekering alhier bevinden zich bij twee-, drie- of viertallen in gemeenschappelijke lokalen personen, die aldaar in gezelschap de straf van afzonderlijke gevangenis ondergaan, waartoe de regter hen veroordeelde. Zonderling klinkt, bij het zien van verschillende personen in één lokaal, de verzekering des bewaarders, dat die personen afgezonderd zijn opgesloten.

Zoo lang er geene geschikte gebouwen zijn, loope dit er nog door, maar wanneer men nieuwe gebouwen stichten wil, rigte men ze naar de eischen der wetenschap in, men geve gelegenheid tot aanhooren van den geestelijke en tot luchtschepping.

En noch het een, noch het ander, is in ons gebouw zonder groote kosten doenlijk.

Daarbij komt nog, dat de $\frac{1}{2}$ der cellen, die aan de noordzijde, al zeer naargeestig, bedompt en donker zijn, hetgeen, wil men de gemeenschap met de buitenwereld niet toelaten, mij voorkomt zeer moeilijk te verhelpen.

De Minister (Bijbl. p. 178) zegt: „bij den bouw des nieuwen vleugels was op eene cellulaire gevangenis gerekend.”

Zijne Excellentie vergunne mij, van Haar te verschillen.

De gronden van dat verschil van meening liggen in de historische wording des nieuwen vleugels.

Sedert 1823 had men reeds in de gevangenis te *Leeuwarden* afzonderingslocalen, cellen genoemd, waar wegens huisselijke redenen, hetzij voor belooming, hetzij tot straf, hetzij op verzoek, hetzij wegens bijzondere omstandigheden, gevangenen werden geplaatst, bij huishoudelijken maatregel voor korteren of langeren tijd.

Bij brief van 13 Dec. 1856 nu drong de Commissie, altijd uit een oogpunt van huisselijke discipline, aan om de gelegenheid tot tijdelijke afzondering uit te breiden en lag een ontwerp van den Ingenieur MAZEL over, dat strekte o.a. om 24 localen tot afzonderlijke plaatsing aan te bouwen.

Het hoofddenkbeeld werd nader aangedrongen bij missive der Commissie van 9 Maart 1857; daardoor, meende zij, zouden strenge huishoudelijke straffen, bepaaldelijk het slaan met de bullepees, meer en meer vermeden en gunstig op de zedelijkheid kunnen gewerkt worden.

Men deed bepaaldelijk uitkomen dat huisselijk karakter; men zeide uitdrukkelijk, dat het de bedoeling niet was cellen te maken in den zin der wet van 1851 (Staatsblad no. 68).

Zoo zoodanig de bedoeling was der Commissie, ze was het evenzeer der Regeering. Althans deze deelde, bij missive van 9 Februarij 1858, no. 123, 4e afd., mede, „dat bij haar het voornemen bestond om in het ontwerp eener nieuwe strafwetgeving de bepaling op te nemen, dat de veroordeelden tot langdurige gevangenis-straf die straf zullen ondergaan met gemeenschappelijken arbeid bij dag en, zooveel mogelijk, met afzondering bij nacht.”

Daarom wenschte de Minister alcoves; daarmede stond in verband de bouw des cellenvleugels.

Op zoodanig gemengd sijsteem had de geachte Hooft-inspecteur, bij zijne nota van 12 Januarij 1857, bereids aangedrongen. Daarop was ook gegrond het rapport van den bouwmeester, den Heer PIERSON, van 19 October 1858.

Bij dat stelsel van gemeenschappelijken arbeid paste volkomen gemeenschappelijke kerkzaal, gemeenschappelijke wandelplaats; maar dit alles past niet in het stelsel der wet van 1851, waaraan Z. Exc. nu den cellenvleugel wil dienstbaar maken.

Ook reeds vroeger (14 Junij 1856, no. 112, 4de afd.) had de toenmalige Minister verklaard: „dat hij als zeer nuttig en wenschelijk beschouwde het bijbouwen van eenige cellen, bestemd om daarin gevangenen, hetzij tot straf, hetzij bij uitzondering om deze of gene reden, afzonderlijk te plaatsen.

Dat was ook de meening in Januarij 1862, toen

de in-dienst-stelling van de nieuwe lokalen werd bevolen, welke op den 16 October daaraanvolgende werkelijk plaats had.

En toen onder het Ministerie van Mr. GODEFROI het plan ter sprake kwam om eene cellulaire gevangenis voor correctionnelen, ter uitvoering der wet van 1851 in verband met die van 1854, te *Leeuwarden* te vestigen, en de geëerde Hoofd-inspecteur der Commissie de eer aandeed met haar van gedachten daaromtrent te wisselen, had men niet het oog op het gebouw dat nu bestaat, maar wenschte men een geheel nieuw terrein aan te koopen, buiten den Stadscingel, op een gedeelte waarvan nu de brood- en meelfabriek „de Hoop” is gevestigd. Dáár wenschte men eene cellulaire gevangenis naar de eischen der wetenschap te stichten.

Waraan het te wijten is dat dit plan, waarmede ik althans zeer was ingenomen, in het vergeetboek is geraakt, weet ik niet. Gedurige wisseling van hoofden der departementen schijnt mij op éénheid van streven minder gelukkig te werken. Welligt zijn ook redenen van financieël bezwaar tusschenbeiden gekomen. En toch, laten wij onze krachten besteden aan cellulaire gevangenissen; laat niet voortduren den wantoestand, dat de wet wordt bespot, en het gewijsde van den regter ijdel is, door het publiek Ministerie uit onmagt niet uitgevoerd.

En wanneer die cellulaire huizen zijn verzezen, en wanneer het strafstelsel nog lang zich laat wachten, verbeterde men dan de gemeenschappelijke gevangenissen; men zal ze gezonder kunnen maken; orde en tucht er welligt nog beter in kunnen handhaven; 'er

eene leerschool voor ambachten van kunnen maken , evenzeer als zij nu zijn fabrieken ; men zal zelfs er comfort aan kunnen bijzetten , maar eene plaats van zedelijke verbetering maakt men geene criminele gevangenis , waar de bevolking gemeenschappelijk is opgesloten.

Mij resumerende , wensch ik te hebben aangetoond :

dat Mr. BAERT de mortaliteit toeschrijvende alleenlijk aan overbevolking , andere omstandigheden , voornamelijk de geheerscht hebbende epidemie , heeft over het hoofd gezien ;

dat de Heer Minister van Justitie minder juist de ligging der gevangenis ongezonder heeft genoemd ;

dat Z. Exc. sprekende van drie lagen hangmatten , minder naauwkeurig zich heeft uitgedrukt ;

dat de Heer Minister den toestand der gebouwen te zwart heeft gekleurd ;

dat uitbreiding van cellulaire huizen beter gebruik van 's Rijks penningen is dan groote uitgaven voor gemeenschappelijke gevangenissen ;

dat het hier geldt wel ongelukkigen , maar toch misdadige ongelukkigen , dieven , falsarissen , brandstichters , verkrachters , moordenaars , eene verzameling van het misdadigste uit het misdadige gedeelte onzer natie , voor wie de gevangenis geen plaats van marteling , maar toch eene plaats van tucht dient te zijn ; — en

dat het eene bepaalde dwaling des Heeren Ministers is , dat hij uit de verzameling van cellen , in den nieuwen vleugel aan te brengen , eene cellulaire gevangenis zoude kunnen scheppen , aan de eischen der wetenschap voldoende.

Ten slotte nog een tweetal opmerkingen :

Toen ik het bovenstaande aanving te schrijven, was Mr. OLIVIER aan het hoofd van het departement. Eenig verschil van politieke zienswijze belet mij niet om den Heer OLIVIER als een welwillend en heusch Minister te herdenken. Ik meen te mogen veronderstellen dat zijn opvolger daarin met hem homogeen zal zijn, dat hij openbare behandeling eener publieke zaak niet zal afkeuren.

De nieuwe Minister late de gevangenis te *Leeuwarden*, maar vooral — en dat is de hoofdzaak — hij brenge het cellulair stelsel niet in discredit door een daarvoor zoo ongeschikt gebouw als onze cellenvleugel daaraan dienstbaar te maken.

Ik schrijf zonder magtiging mijner medeleden, het is dus mijne, niet hunne zienswijze die ik te kennen geef.

LEEWARDEN, 17 Febr. 1866.

(Get.) W. E. ENGELN.

Voor extract conform ,

De Gemeenteraad van Leeuwarden ,

DIRK ZEPER ,

Voorzitter.

DE SWART ,

Secretaris.

BESCHOUWINGEN
OVER DE
VERPLAATSING DER STRAFGEVANGENIS
VAN
LEEWARDEN naar MEDEMBLIK.

Reeds eenigen tijd geleden liep hier ter stede het gerucht, dat bij de Hooge Regeering het voornemen zou bestaan, om op de Staatsbegrooting voor 1870 een post voor het inrigten der Rijksgebouwen te *Medemblik* tot Strafgevangenis van criminele mannelijke gevangenen voor te dragen, ten einde later de alhier in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging gedetineerden derwaarts te kunnen doen overbrengen.

Dit gerucht werd bewaarheid :

Op de Staatsbegrooting voor 1870 komt een post voor: „voor het 1e perceel van het inrigten der voormalige Marine-Gebouwen te *Medemblik* tot eene Strafgevangenis voor crimineel veroordeelde mannen enz.”

Ik verwachtte dat in de Memorie van Toelichting de redenen waarom Zijne Excellentie de Heer Minister van Justitie de verplaatsing der Strafgevangenis van *Leeuwarden* naar *Medemblik* voorstelde, explicite zouden zijn medegedeeld, waaruit dan tevens zou blijken, waarom Zijne Excellentie het in het algemeen

belang wenschelijk of noodzakelijk achtte het voorstel te doen om tot eene uitgaaf van 2 à 2½ tonnen gouds, ten bedoelden einde, in principe te besluiten.

Mijne verwachting werd echter bedrogen.

In zeer algemeene bewoordingen wordt de post toegelicht, nl. :

„De toestand der Strafgevangenis te *Leeuwarden* is van dien aard, dat daarin niet mag worden berust, en dat de overbrenging der aldaar gedetineerde 600 veroordeelden naar een ander gebouw, dat vrij zal zijn van de gebreken der tegenwoordige Strafgevangenis, eene zeer gewenschte zaak is.”

Wat nu Zijne Excellentie met dat algemeene woord „toestand” bedoelt is mij niet duidelijk.

Eenigzins duidelijker is dat er gebreken aan de tegenwoordige Strafgevangenis bestaan.

Hoewel die gebreken niet worden aangewezen, zal ik niet tegenspreken dat er gebreken bestaan.

De Minister van Justitie was zelf ten vorigen jare van meening „dat het gewoon onderhoud van elk gebouw in ons land, indien het onderhoud in het openbaar wordt aanbesteed, dikwijls veel te wenschen overlaat, en dat men ten aanzien van Geregtshoven, Gevangnissen en Kazernes dezelfde klagt hoort.” Zie Bijblad 1868 P. 376.

Dat hiervan het ontstaan van gebreken het gevolg is, behoeft niet te worden betoogd, zoodat van elk der genoemde gebouwen kan worden gezegd, dat er gebreken aan bestaan.

Beide woorden „toestand” en „gebreken” zijn echter wegens hunne onbepaaldheid thans niet vóór wederlegging vatbaar.

Het is mogelijk dat Zijne Excellentie dezelfde meening van zijn Ambtsvoorganger OLIVIER aankleeft, die beweerde, dat de Strafgevangenis alhier ongezond gelegen was, en uit oude, zwakke, aaneengelapte gebouwen bestond.

De Heer W. E. ENGELN heeft reeds in de *Weekbladen van het Regt* van 1866, n°. 2771, 2774 en 2780, de mindere juistheid van dat beweren genoegzaam aangetoond, waarom ik voor dat geval volstaan kan, naar die artikelen te verwijzen, die ook overigens met betrekking tot het Huis van Opsluiting en Tuchtiging zeer lezenswaard zijn.

Uit eene latere zinsnede der Memorie van Toelichting luidende: „Aldaar (te *Medemblik*) zal de gelegenheid „bestaan voor zoodanige bevolking ruime en goed „geventileerde verblijfsalen en werkzalen te verkrijgen, „en haar des nachts in ijzeren alcoves onderling af „te zonderen,” kan men ex argumento à contrario opmaken, dat Zijne Excellentie van meening is, dat dit alhier niet het geval zou zijn, en dat Zijne Excellentie daarom de verplaatsing voorstelt.

Dit kan ik echter geenszins beamen, en zal trachten aan te toonen, dat ook hier de strafgevangenis naar die vereischten voldoende kan worden ingerigt.

Voor ik echter hiertoe overga, acht ik het niet ondienstig na te gaan welke capaciteit het gesticht in dat geval zal dienen te hebben, en op welke bevolking approximatief moet worden gerekend.

Gemiddeld over de jaren 1864—1868 gerekend, was het *grootst* getal te gelijk aanwezige gevangenen 648.

Gemiddeld was over hetzelfde tijdvak het *kleinste* getal te gelijk aanwezige zieken en gekwetsten 47.

Dus was het maximum der gezonde bevolking gemiddeld 601.

Om nu met het, mijns inziens, cardinale punt in dezen te beginnen, moet voor die gezonde bevolking de gelegenheid worden gezocht om hen 's nachts in alcoves te kunnen doen slapen.

Die gelegenheid kan worden gevonden.

Indien het zoogenaamde blokhuis (thans Kommandantswoning, magazijnen voor huishoudelijke dienst, cachotten enz.) tot aan het lokaal voor de huisdienstdoende gevangenen wordt afgebroken, bekomt men een vrij terrein van 50 meter lengte, en is er aan de westzijde bovendien nog evenveel ruimte voor schilderpad en wal als thans aan diezelfde zijde langs den nieuwen cellenvleugel.

Op dit terrein zou een alcove-gebouw, in denzelfden trant als bij de Militaire Strafgevangenis te *Leiden*, kunnen worden gebouwd, evenwel een vijfde minder lang. Over de breedte behoeft niet te worden gesproken daar deze meer dan voldoende is.

Het alcove-gebouw te *Leiden* is 62 meter lang, 15 meter breed en tot aan de lijstgoot 12 meter hoog.

In dat gebouw zijn, zoo als het thans met twee verdiepingen is ingerigt, 8 slaapzalen, ieder met 24 dubbele alcoves, dus te zamen 384 alcoves.

Bij het opmaken van het plan van bouwing heeft men op de mogelijkheid gerekend, om dat gebouw later in drie verdiepingen te kunnen verdeelen. Voorloopig heeft men echter gemeend met twee verdiepingen te kunnen volstaan. Er zijn wel ramen voor drie verdiepingen gemaakt, doch het middelste is slechts een zoogenaamd blind raam.

Zoo er nu hier op het terrein van het Blokhuis c. a. een alcove-gebouw werd gemaakt, parallel met de nieuwe cellenvleugel loopende, met drie verdiepingen, van 50 meter lengte, 15 meter breedte en 12 meter hoogte, (deze beide laatste afmetingen even als te *Leiden*) dan zouden in de 12 slaapzalen van dat gebouw, ieder met 19 dubbele alcoves, 456 alcoves kunnen worden geplaatst.

In den nieuwen cellenvleugel zijn reeds 64 alcoves.

In dit gebouw zijn, buiten de cellen, thans 4 werkzalen, welke allen voor alcovezalen kunnen worden ingerigt. Dit was ook de meening van den Heer Hoofd-Inspecteur van het Gevangeniswezen, blijkens Zijn WelEdel Gestrenges voorrede van de statistiek van het Gevangeniswezen over 1860, Pg. 15.

Werden nu de 2 grootste werkzalen, ieder lang 24 meter, breed 8 meter, hoog 3.80 meter, met 42 dubbele alcoves bezet, dan was in die zalen plaats voor 84 alcoves.

Er zouden dus in het nieuwe alcove-gebouw 456	
reeds bestaande	64
in de twee werkzalen te plaatsen	84

---

of te zamen . . . 604 al-

coves zijn.

Dit getal alcoves is naar mijne meening voldoende voor al de gezonde gevangenen, hierboven als maximum-cijfer over de 5 laatste jaren gesteld op 601. Van de zieken en gekwetsten behoeft in dezen geen sprake te zijn, daar zij op de ziekenzalen en niet in alcoves worden verpleegd.

Bij de berekening van het maximum der gezonde

bevolking is niet in aanmerking genomen, dat steeds eenige gevangenen, hetzij wegens straf, hetzij wegens andere redenen in cellen of cachotten zijn afgezonderd.

Gemiddeld kan deze cathogorie op 25 worden gesteld, zoodat er dus een 28tal alcoves meer dan het maximum der gezonde bevolking aanwezig zou zijn.

Mogt men echter 604 alcoves niet voldoende achten, dan kunnen in de twee andere werkzalen van den nieuwen vleugel, elk lang 19 meter, breed 8 meter, hoog 3.80 meter, eveneens 32 dubbele alcoves of wel te zamen 64 worden geplaatst.

Tengevolge van het afbreken van het Blokhuis c. a. zou er voor eene andere Kommandantswoning moeten worden gezorgd.

Hiertoe biedt het middelste gedeelte van het voor gebouw, waar zich thans secretarie, apotheek en tisa-nerie enz. bevinden, eene geschikte gelegenheid aan.

Ook zou in lokalen voor het ten uitvoer leggen der cachotstraffen moeten worden voorzien.

In het gesticht zelve zou er, in het door mij aangegeven geval, nog een, dat thans ook in gebruik is, zijn. Onmiddelijk daaraan grenst een vertrek dat met weinig kosten, door eenvoudig een raam dicht te metselen, tot cachot zou kunnen worden ingerigt, terwijl nog een derde, thans buiten gebruik, zijne vroegere bestemming zou kunnen terug erlangen.

Verder zou, even als te *Leiden* geschiedt, indien de behoefte aan meer cachotten zich deed gevoelen, een of meer der gewone cellen in den nieuwen vleugel tijdelijk voor cachot-cel kunnen worden gebruikt.

Het is hier de plaats niet om na te gaan, welke verandering van bestemming, zoo het door mij voor-

gestelde mogt worden uitgevoerd, aan andere lokalen zou moeten worden gegeven; dit staat echter mijns inziens vast, dat er dan ruimte genoeg zou worden erlangd: 1°. voor werkzalen voor de bevolking van de tegenwoordige werkzalen in den nieuwen vleugel; 2°. voor secretarie, apotheek, tisanerie enz.; 3°. voor verblijfszalen van de gevangenen, waar zij hun middagmaal kunnen gebruiken en 's avonds na de oversluiting van de werkzalen tot aan de oversluiting naar de alcoves kunnen vertoeven.

Of nu de werkzalen en verblijfszalen alhier even goed geventileerd kunnen worden als de Minister van Justitie meent dat te *Medemblik* het geval zal kunnen zijn, durf ik niet te beslissen.

Het gevolg van het instellen van verblijfszalen, zal echter zijn dat de gevangenen niet zoo langen tijd achtereenvolgens als thans het geval is, op de werkzalen zullen behoeven te vertoeven, terwijl ook eerst-gemelde zalen slechts enkele uren van den dag gebruikt zouden worden, zoodat er dan genoegzaam voor luchtverversching zal kunnen worden gezorgd.

De meeste lokalen zijn in het gesticht alhier hoog van verdieping, hetgeen te *Medemblik* niet het geval moet zijn, zoodat ook daar de behoefte aan goede ventilatie zich eerder laat gevoelen dan hier.

Ik meen door bovenstaande de bezwaren van den Heer Minister van Justitie tegen het Huis van Opsluiting en Tuchtiging te hebben opgelost en te hebben aangetoond dat 's Ministers denkbeelden ook hier uitvoering kunnen erlangen.

Ik heb echter nog een bezwaar tegen 's Ministers plan.

Ik ben van meening dat het inrigten van de ge-

vangenis alhier op de door mij aangegeven wijze , oneindig minder kostbaar voor het Rijk zal zijn.

Geen deskundige zijnde is het mij onmogelijk naauwkeurige berekeningen van kosten te maken en zal ik dus wat het alcove-gebouw betreft , slechts vergelijkenderwijs berekeningen maken , en overigens alles zoo ruim mogelijk stellen.

Het alcove gebouw te *Leiden* heeft gekost pl.m.f126,000.,.

Dat gebouw is :

1°. een vijfde langer dan het alcove-gebouw , dat hier zou behoeven te worden gemaakt.

2°. Voor een derde gedeelte op eene gedempte gracht gebouwd , zoodat dat gedeelte moest worden onderheid , hetgeen groote kosten heeft veroorzaakt en hier niet zal behoeven te geschieden , daar de grond hier vast genoeg is.

Verder zijn de meeste alooves in het gesticht te *Leiden* door particulieren geleverd , en slechts een gedeelte in het gesticht zelve gemaakt.

Werden nu alle alcoves voor het gesticht alhier , te *Leiden* door gevangenen gemaakt , dan zou er op dat artikel eene aanmerkelijke vermindering van kosten worden verkregen.

Ook is het gebouw te *Leiden* van geheel nieuwe materialen opgetrokken , terwijl hier van de afbraak van het Blokhuis c. a. eene aanzienlijke hoeveelheid , als steenen , lood , enz. , zou kunnen worden verbruikt.

Daarentegen moet in het gebouw alhier terstond de tusschenverdieping worden gemaakt.

Het blijkt echter voldoende dat het alcove-gebouw alhier op verre na niet zooveel zal behoeven te kosten als dat te *Leiden*.

De kosten van het alcove-gebouw te *Hoorn* zijn, volgens de Memorie van Toelichting op de Staatsbegroting over 1869, in zijn geheel begroot op *f* 100,000.00.

Ook daar zal moeten worden geheid, immers voor de hei- en andere funderingskosten, is op de begroting van het loopende jaar *f* 12,000.00 uitgetrokken.

Welke afmetingen dat gebouw zal hebben is mij niet bekend.

Wel is mij bekend uit de Memories van Toelichting en Beantwoording van de voorloopige verslagen, dat het de geheele bevolking zal kunnen bevatten, en voor 400—500 gevangenen wordt ingerigt.

Het alcove-gebouw alhier zal dus zeker niet groter dan dat te *Hoorn* behoeven te worden gebouwd.

Te *Hoorn* wordt alles van nieuwe materialen gebouwd.

Dus ook in vergelijking met *Hoorn* zal het hier te stichten alcove-gebouw minder kostbaar zijn.

Verder moeten er op de 2 tegenwoordige werkzalen van den nieuwen vleugel alcoves worden geplaatst en het middelgebouw voor Kommandantswoning worden ingerigt, secretarie, apotheek, worden verplaatst enz.

Om niet te bekrompen te berekenen stel ik:

a.	het alcove-gebouw op	<i>f</i> 100,000.00;
b.	kosten van aanmaak en plaatsing van 84 alcoves in de twee werkzalen van den nieuwen vleugel, voor dezelfde som waarop dit te <i>Leiden</i> werd begroot, d. i. <i>f</i> 84.00 per stuk, is	7,056.00;
c.	voor het inrigten der Kommandantswoning en verdere werken aan het gesticht, gerekend op	<u>17,944.00,</u>

Maakt een totaal van *f* 125,000.00.

De laatste post is door mij zeer hoog gesteld.

Zijne Excellentie de Minister van Justitie heeft voor *Medemblik* geraamd 2 à 2½ tonnen gouds.

Volgens mijne berekening zou het uitvoeren van bovenstaande werken hier slechts, op het ruimst berekend, 1¼ ton behoeven te kosten.

De 2 à 2½ tonnen gouds zouden ook alleenlijk voor het *inrigten der gebouwen* benoodigd zijn.

Maar bovendien komen daar nog bij de kosten van verplaatsing en wel :

1. Vergoeding van reis- en transportkosten aan al de verschillende ambtenaren van de huisdienst en arbeid en de 33 bewaarders.

2. Transportkosten van de pl. m. 600 gevangenen.

3. Kosten van overbrenging van mobilair, arbeids-toestellen, alcoves enz.

Ik acht het dus voldoende bewezen dat het verplaatsen der gevangenis naar *Medemblik* voor het Rijk veel kostbaarder zal zijn, dan wanneer het gesticht alhier, volgens de eischen die de Minister van Justitie voor *Medemblik* heeft gesteld, werd ingerigt.

Ten slotte wensch ik over een onderwerp, dat voor eenige jaren en later tot verkeerde en eenzijdige oordeelvellingen omtrent het Huis van Opaluiting en Tuchtiging aanleiding heeft gegeven, nl. : de gezondheidstoestand, iets mede te deelen.

In de Tweede Kamer werd de slechte gezondheidstoestand en de groote mortaliteit door den Heer COOL reeds besproken in het jaar 1860 en 1861.

Daarop kwam in het Staatkundig en Staathuishoudkundig jaarboekje voor 1865 een stuk voor van Mr. J. F. B. BAERT, waarin, onder meer, ditzelfde onderwerp behandeld werd, hetgeen den Heer GODEFROI

aanleiding gaf in 1865 dit weder in de Tweede Kamer ter sprake te brengen.

Dat stuk van den Heer BAERT is geheel wederlegd in het bovenaangehaalde eerste artikel van den Heer W. E. ENGELLEN, naar hetwelk ik dus slechts behoef te verwijzen. Hoofdzakelijk werd in dat artikel be- toogd, dat de slechte gezondheidstoestand niet alleen- lijk aan de overbevolking, zooals de Heer BAERT be- weerde, maar voornamelijk aan de geheerscht hebbende koorts epidemie moest worden toegeschreven.

Sedert dat artikel zijn er echter ruim 2½ jaar ver- loopen, zijn wij verder van de koorts epidemie ver- wijderd en kan men zeggen dat alles tot den norma- len toestand is teruggekeerd.

Ik behoef de opmerking van den Heer GODEFRON aan den Heer DIRKS gemaakt (zie Bijblad 1865 pag. 181) „dat uit de gezondheidstoestand van een enkel jaar, geen *zekere* gevolgtrekkingen kunnen worden afgeleid” niet meer te vreezen, daar de cijfers van onderstaande tabel over vele jaren loopen.

JAREN.	Afwisse- lende be- volking.	Eens of meer- malen ziek ge- weest.	Niet ziek ge- weest.	Over- leden.	Verhou- ding.
1844—1853	8792	3507	5285	659	7.48
1854—1863	3232	1370	1862	135	4.17
1859—1863	4335	2962	1373	294	6.78
1864—1868	3750	1655	2095	108	2.88
1869 3 eerste kwartalen.	693	245	448	9	1.3

Uit bovenstaande tabel blijkt, dat sedert 1864 tot heden: 1°. de verhouding tusschen zieken en niet

zieken aanmerkelijk gunstiger is geworden; 2°. dat de sterfte nog beneden het gewone daarvoor aangenomen cijfer (3 pct) is gebleven.

Verder betoog is ten dezen overbodig.

In verband hiermede heb ik mij echter de vraag gesteld, hoe de gezondheidstoestand te *Medemblik* wel zou worden.

Immers de Minister van Justitie, de Heer VAN LILAAR, deelde ten vorigen jare aan de 2e Kamer mede (zie Bijblad 1868 pag. 377) „voortdurend blijft de geneeskundige dienst van het Departement van Oorlog, *Medemblik* afkeuren en beweren, dat die plaats te ongezond is om er garnizoen te kunnen leggen.”

Is nu de zienswijze dier geneeskundige dienst in dit opzigt veranderd?

In de Memorie van Toelichting vind ik dit m. i. hoogst belangrijk bezwaar niet behandeld.

Ik wensch het echter niet tot een punt van behandeling in dezen te maken, evenmin als andere beschouwingen, omtrent het, volgens het oordeel van sommigen, praemature van de door den Minister van Justitie voorgestelden maatregel.

Ik heb het bovenstaande geschreven zonder mijne medeleden daarin te hebben gekend en geheel onder eigene verantwoordelijkheid.

LEEWARDEN, 10 October 1869.

C. W. A. BUMA.

(Overgedrukt uit de *Leeuwarder Courant* van 15 October 1869.)

Voor afdruk conform,
De Gemeenteraad van Leeuwarden,
DIRK ZEPER,
Voorzitter.
DE SWART,
Secretaris.

Voor afdruk conform,
De Secretaris van 't Gemeentebestuur van
Leeuwarden.

